BOBUR OBRAZINING TARIXIY ROMAN TARJIMALARIDA AKS ETISHI VA UNI YOSH AVLODGA YETKAZISHDA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Xatamova Zarnigor Tulkin qizi
O‘zDJTU amaliy tarjima kafedrasi o’qituvchisi
+998 99 851 0747

Qabul qilindi: 29.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 30.10.2025
Tasdiqlandi: 31.10.2025

Kalit so‘zlar:
Bobur, tarixiy roman, tarjima, lingvopragmatika, badiiy obraz, milliy-madaniy konnotatsiya, qiyosiy tahlil.

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarixiy romanlarda “Bobur” obrazining lingvopragmatik talqini chuqur tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor badiiy matnlarda Bobur shaxsiyatining turli qirralari – davlat arbobi va sarkarda sifatidagi faoliyati, ijodkor va insoniy fazilatlari hamda psixologik qiyofasi – qanday badiiy vositalar orqali ifodalanganiga qaratiladi. Tadqiqot jarayonida tarjimalarda milliy-madaniy konnotatsiyalarni to‘laqonli yetkazish, obrazning pragmatik jihatlarini asliyatdagidek aks ettirish muammolari aniqlanib, ularning mumkin bo‘lgan yechimlari ilmiy nuqtayi nazardan izohlanadi. Shuningdek, qiyosiy-pragmatik tahlil asosida “Bobur” obrazining tarjimada milliy ruh, madaniy kod va tarixiy kontekstni ifodalashdagi o‘rni ochib beriladi hamda uning o‘quvchiga ta’sirchanlik darajasi yoritiladi.

Kirish. Tarixiy romanlar millat xotirasini, xalqning tarixiy bosqichlarini va yirik siymolarini badiiy talqin orqali avlodlarga yetkazishda muhim vosita sanaladi. Shu jihatdan Zahiriddin Muhammad Bobur obrazi nafaqat o‘zbek adabiyotida, balki turli xalqlarning badiiy tafakkurida keng aks etib keladi. Bobur shaxsi tarixiy davlat arbobi, sarkarda va shoir sifatida ko‘plab asarlarda ifodalangan bo‘lib, ularning tarjimalari orqali xalqaro miqyosda tanilgan. [1]

Tarjima jarayonida obrazni pragmatik jihatdan to‘g‘ri talqin etish, milliy-madaniy xususiyatlarni asliyatdagi kabi yetkazish masalasi dolzarbdir. Chunki badiiy tarjimada so‘zning leksik-semantik ma’nosidan tashqari, uning uslubiy va madaniy yuklamasini ham to‘liq aks ettirish zarur. Ayniqsa, “Bobur” obrazida tarixiy voqelik, milliy ruh va shaxsiy fazilatlarning o‘zaro uyg‘unligi tarjimon oldiga alohida mas’uliyat yuklaydi.[2]

Maqolada "Bobur" obrazining tarjimalardagi pragmatik tadqiqi lingvistik, badiiy va madaniy nuqtai nazardan yoritilib, tarixiy romanlarda obraz yaratish va uni boshqa tilga ko'chirish jarayonidagi nazariy hamda amaliy jihatlar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi

Tarixiy romanlar millat xotirasi, xalqning tarixiy taraqqiyot bosqichlari hamda buyuk siymolarini badiiy talqin orqali keyingi avlodlarga yetkazishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda Zahiriddin Muhammad Bobur obrazi nafaqat o'zbek adabiyotida, balki jahon xalqlarining badiiy tafakkurida ham keng qamrovli ifodasini topgan. Bobur shaxsi davlat arbobi, sarkarda va ijodkor sifatida ko'plab adabiy asarlarda tasvirlangan bo'lib, ularning tarjimalari orqali xalqaro miqyosda ham e'tirof qozongan.

Tarjima jarayonida obrazning pragmatik xususiyatlarini to'laqonli talqin etish, milliy-madaniy qadriyatlarni asl nusxadagi darajada yetkazish masalasi dolzarb hisoblanadi. Chunki badiiy tarjimada faqat so'zning leksik-semantik ma'nosi emas, balki uning uslubiy hamda madaniy yuklamasi ham to'liq ifodalanishi talab qilinadi. Ayniqsa, "Bobur" obrazida tarixiy haqiqat, milliy ruh va shaxsiy fazilatlarning uyg'un tarzda berilishi tarjimon zimmasiga alohida mas'uliyat yuklaydi.[3]

Mazkur maqolada "Bobur" obrazining tarjimalardagi pragmatik tahlili lingvistik, estetik va madaniy nuqtai nazardan ko'rib chiqilib, tarixiy romanlarda obraz yaratish hamda uni boshqa tilga ko'chirish jarayonining nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi.

Metodologiya

Umuman romanlarda tarixiy shaxslarni badiiy talqin etish masalasi ko'plab adabiyotshunoslar va tarjimashunoslar tomonidan keng o'rganilgan. Ilmiy adabiyotlarda, xususan, tarixiy shaxs obrazi qanchalik darajada real tarixiy faktlarga asoslangan holda, qanchalik yozuvchi ijodiy tasavvuri orqali yaratilishi mumkinligi ko'p bora muhokama qilingan. Bunday yondashuvlar obrazning adabiy-estetik talqinini va uning o'quvchiga ta'sirini belgilab beradi.

Bobur obrazini yoritishda adabiy an'analarda asosan ikki asosiy yo'nalish kuzatiladi:

Davlat arbobi va sarkarda sifatidagi talqin. Bu yondashuvda Boburning siyosiy faoliyati, davlat boshqaruvi tajribasi, harbiy yurishlari va tarixiy jarayonlardagi roli markaziy o'rinda turadi.[4] Bunday tasvirlarda Bobur tarixiy jarayonlarni harakatlantiruvchi yetakchi kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Ijodkor va shaxsiy fazilatlari orqali ochib berish. Bu yo'nalishda esa uning "Boburnoma" muallifi sifatidagi adabiy merosi, ijodiy salohiyati, insoniy xislatlari, psixologik kechinmalari, shuningdek, shaxsiy hayotiy tajribalari tasvirlanadi.

Tarjima tadqiqotlarida e'tibor asosan milliy-madaniy komponentlarning tarjima jarayonida yo'qolib ketmasligi va asliyatdagi pragmatik effektning to'liq

saqlanishi masalalariga qaratiladi.[5] Chunki badiiy tarjimada so‘zlarning leksik-semantik ma’nosini to‘g‘ri yetkazish bilan cheklanilmaydi, balki ularning uslubiy va madaniy yuklamasi ham o‘quvchiga to‘laqonli taqdim etilishi zarur. Bobur obraziga nisbatan asliyat matnida mavjud bo‘lgan hissiy-ta’sirchan munosabatni uyg‘otish uchun tarjimon lingvistik ekvivalentlardan tashqari, stilistik va madaniy ekvivalentlardan ham faol foydalanishi talab etiladi.

Shu bois adabiyotshunoslik va tarjimashunoslikning kesishgan nuqtasida Bobur obrazining talqini va uni boshqa madaniy muhitlarda qayta yaratish masalasi zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Bobur siymosining tarixiy romanlarda badiiy tasviri va uning tarjima jarayonida qayta yaratilishiga oid izlanishlar mazkur jarayonning murakkab va ko‘p qirrali ekanini ko‘rsatdi. O‘tkazilgan tahlillar shuni namoyon etadiki, asliyat matnlarida Bobur bir tomondan davlat arbobi va sarkarda sifatida, ikkinchi tomondan esa ijodkor va yuksak insoniy fazilatlar egasi sifatida tasvirlanadi. Tarjimalarda esa bu ikki qatlam turlicha darajada ifodalanadi: ayrim hollarda siyosiy-ijtimoiy qirralar kuchliroq yoritilgan bo‘lsa, ba’zan uning shaxsiy va ijodiy fazilatlari yetarlicha ochilmagan.

Pragmatik tahlil shuni ko‘rsatdiki, tarjima jarayonida ko‘pincha milliy-madaniy komponentlar qisqartirilgan yoki boshqa madaniy kodlar orqali berilgan. Natijada asliyatdagi obrazning hissiy-ta’sirchan qudrati ma’lum darajada susaygan. Biroq ayrim tarjimonlar izohli tarjima yoki adaptatsiya usullaridan foydalanish orqali pragmatik effektni imkon qadar saqlashga intilganlari ham kuzatildi.[6]

Shu asosda bir necha ilmiy xulosalar shakllantirildi: Bobur obrazini tarjimada to‘liq aks ettirish uchun lingvistik ekvivalentlar bilan cheklanmasdan, madaniy va stilistik ekvivalentlardan keng foydalanish lozim; pragmatik effektni saqlash, obrazning siyosiy-ijtimoiy qirralarini emas, balki uning insoniy va ijodiy tomonlarini ham teng darajada yoritishni talab qiladi; tarixiy shaxs obrazini boshqa madaniy muhitga ko‘chirishda tarjimon tanlagan strategiya hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi; noto‘g‘ri yondashuv esa obrazning biryoqlama talqin qilinishiga olib kelishi mumkin.

Umumiy qilib aytganda, Bobur obrazini tarixiy romanlarda o‘rganish va uning tarjimalardagi talqinini tahlil qilish nafaqat adabiyotshunoslik va tarjimashunoslik uchun, balki milliy-madaniy merosni boshqa xalqlarga yetkazish nuqtayi nazaridan ham dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobur, Z. M. Boburnoma. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2008.

2. Karimov, I. A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Qurbonova, M. Tarixiy romanlarda tarixiy shaxs obrazining talqini // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2016. – №5. – B. 35–42.
4. Saidov, A. O‘zbek adabiyotida Bobur siymosi. – Toshkent: Fan, 1998.
5. Lotman, Yu. M. Struktura xudozhestvennogo teksta. – Moskva: Iskusstvo, 1970.
6. Nida, E. A. Language, Culture, and Translating. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 1993.